

Переміщення творів між музеями Слобожанщини у 1920-30-і роки : формування чи руйнування колекцій?

1920-і роки ознаменувалися для художніх музеїв України не тільки суттєвим поповненням, але й переміщенням творів з одних музеїв до інших. Причому, як правило, збільшувалися фонди музеїв Києва і Харкова. Саме в столичних містах проводилася ще й реорганізація музейної мережі, що, з одного боку, давало можливість зосередити твори за їх направленістю, а з другого — відбувалося руйнування колекцій, історично сформованих на протязі десятиліть. Не обійшов цей процес і Сумський художньо-історичний музей, з якого, починаючи з 1922 року (тобто майже відразу після заснування), вже починають розходитися твори до Києва, Харкова і Москви. Це підтверджують і архівні документи, що зберігаються у науковому архіві Сумського художнього музею ім. Н. Онацького. В одному з них, складеному директором музею О. І.

Маршалою від 20. X. 1959 р. дається перелік експонатів, забраних до Харківського художньо-історичного музею у 1930 році. Серед них живопис Верещагіна, Максимова, Реріха, Ционглінського, Рилова, Бакста, Білібіна, Пастернака, Виноградова, Лукомського, Богаєвського, Зарубіна, Мурашка; твори західноєвропейських майстрів (Брейгель, Ватто, Вандергельст); офорти німецької, англійської, французької шкіл, Рембрандта, Дюрера; старовинні офорти Москви, Петербургу; російський лубок та ін.

В іншому документі, складеному вочевидь у другій половині 1951 року тією ж О. І. Маршалою, знаходимо слідує: «З 1922 по 1937. рік експонати Сумського музею неодноразово частинами забиралися для поповнення експозицій інших музеїв. Так, наприклад, один раз до Москви вивезені килими при директорі Арфе, другий раз до Києва і два рази до Харкова, останній раз у 1936 році».

Водночас, до війни, до Сумського художньо-історичного музею надійшли твори живопису,

графіки, декоративного мистецтва з Харкова, Києва, Москви і Ленінграда. Розглянемо динаміку надходжень і склад творів, що поступили до Сум з Української картинної галереї Харкова. Документальним підтвердженням таких надходжень є довоєнна інвентарна книга 1937–39 р.р. і записи у картках наукового описання. Аналізуючи їх, відзначимо, що основний масив творів (живопис і графіка) надійшов у 1936 - 39 р.р. Хоча є два полотна І. Айвазовського («Ялта» 1864, «Шторм» 1865), котрі попали до Сум у 1922 р. Очевидно надійшли вони з Центрального художньо-історичного музею, основу колекції якого склав музей красних мистецтв Харківського університету, започаткований ще на початку XIX століття. Подальші переміщення творів до Сумського музею з Харкова відносяться до 1936 - 39 р.р. Всі роботи – з фондів Української картинної галереї, реорганізованій у 1934 - 35 р.р., в результаті злиття колекцій художньо-історичного музею і музею українського мистецтва. У результаті цієї акції фонди

Сумського художньо-історичного музею збагатились на живописні полотна Л. Боровиковського «Портрет попечителя Харківського учбового округу З. Карнеєва» (1810), М. Нестерова «Скитник» (1909), М. Башкирцевої «Горе» (1882), І. Шишкіна «Ялинковий ліс» (1890), «Узлісся дубового гаю» (1890-і р.р.), десять робіт С. Васильківського, серед яких – першокласні речі: «Ярмарок у Полтаві» (1902), «Козак у степу» (1890-і р.р.). Високим художнім рівнем відзначаються дев'ять робіт П. Левченка.

Графічний твір С. Васильківського «Ай-Тодор» (1892), сім офортів і одна сепія Л. Жемчужникова, чотири малюнки П. Мартиновича і два офорти Т. Шевченка «Старости» (1844) і «Судня рада» (1844) суттєво збагатили колекцію музею у царині українського мистецтва. За виключенням декількох творів російських художників, всі інші належать пензлю і різцю українських митців. Цей факт промовисто говорить нам про цілеспрямоване поповнення фондів музею Сум з боку Української

картинної галереї.

Безумовно, УКГ віддавала твори тих художників, чийх робіт було вдосталь у її колекції. Наприклад, одних творів М. Башкирцевої до війни нараховувалось 67. Така ж картина і з роботами С. Васильківського, П. Левченка, П. Мартиновича. З іншого боку, після нищівного пограбування галереї під час окупації Харкова, уцілів тільки один твір М. Башкирцевої, а другий зберігся у Сумах внаслідок довоєнної передачі. Цьому сприяло те, що роботи, передані у кінці 1930-х років до Сум були евакуйовані у 1941 р. і, таким чином, збереглися – до нашого часу. Парадоксально, але факт: переміщення мистецьких творів з УКГ до Сум можливо врятувало їх від загибелі у Харкові.

Така ж історія, пов'язана з переміщенням творів на Слобожанщині, відбулася і з Лебединським художнім музеєм. П'ятнадцять робіт С. Васильківського надійшли з УКГ у другій половині 1930-х років, про що свідчать трикутні штампи на

зворотному боці робіт. До них додамо ще одинадцять живописних творів, серед яких відзначимо: С. Бородаєвський «Старий» (1884), С. Виноградов «Кінь» (1893), С. Світославський «Зима» (кін. XIX – поч. XX ст.), І. Загоскін «Іспанки» (1916) [1]. Високою культурою живопису відзначається «Вечір на морі» (1899) М. Дубовського.

Місце побутування творів до моменту їхнього попадання в УКГ ймовірно маловідоме, але напис на одній з робіт (С. Виноградов «Кінь») дає нам можливість стверджувати, що написана вона у Наталівці — садибі П.Харитоненка. Очевидно, там і залишилася, адже Наталівка славилася не тільки кінним заводом, а і мистецькою колекцією, зібраною слобожанським цукрозаводчиком. Вірогідним здається і те, що «Кінь» написаний не тільки в Наталівці, але й для наталівської колекції, яка після націоналізації поступила до історико-художнього музею Харкова. Переміщення творів з УКГ до Лебедина, на нашу думку, пов'язане насамперед з О.

О. Нікольською, яка на той час обіймала посаду завідуючої відділом живопису УКГ. Особисте знайомство з директором музею в Лебедині Б. К. Рудневим ще з часів спільної праці у музеї красних мистецтв та старожитностей у Харківському університеті, стало головним чинником у її приїзді до Лебедина у другій половині 30-х років. Таким чином, крім особистих стосунків, вирішилося і питання поповнення фондів Лебединського художнього музею. Але за те, що під час війни колекція музею збереглася завдяки мужнім діям Б. К. Руднева, лебединці поплавилися передачею у 1951 р. значної кількості творів західноєвропейського мистецтва (83) до Сумського художнього музею. Як в Сумах, так і в Лебедині, малярські та графічні твори, передані з УКГ збереглися і майже половина їх знаходиться зараз в експозиції музеїв.

Звичайно, засуджуючи силове тиснення з боку вищих органів влади, які силоміць заставляли віддавати твори з своїх колекцій (добре, якщо в музеї

України!), обмін мистецькими творами повинен існувати. Такі обміни – живі процеси, вони свідчать про творчий підхід музейників до комплектування своєї колекції; бажання розширити той чи інший відділ або розділ. Історія з переміщенням творів між музеями Слобожанщини у 1920–30-і роки показує, наскільки неоднозначні були ці процеси, в результаті яких проходило поповнення музейних збірок, а з іншого боку – руйнувалися історично сформовані колекції.

1. Архів Лебединського художнього музею. – Акти від 26. V, 10. VIII. 1938 року.

Побожій, С. Переміщення творів між музеями Слобожанщини у 1920-30-ті роки: формування чи руйнування колекцій ? / С. Побожій // Науково-практична конференція, присвячена 190-річчю колекції Харківського художнього музею: тези доповідей та повідомлень / Харків. художній музей. – Х., 1995. – С. 31–34.